УДК 37.111.11

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.2>**Л. Г. Тарабасова**кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»**Н. В. Олефір**старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті акцентується увага на завданнях сімейного виховання, що полягають у виявленні інтересу до загальнолюдських цінностей (здоров'я, сім'я, повага і любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, дружба, мир, доброта тощо). Батьки – найрідніші люди, які доглядають та виховують своїх дітей; ставитися до них з любов'ю та повагою, турбуватися про них, відакуватися на їхні звернення, прохання, дотримуватися порад дорослих. Турбуватися про рідних братів-сестер, піклуватися про дідуся, бабусь, про їхнє здоров'я, шанобливо ставитися до них. Усвідомлювати обов'язки кожного члена сім'ї, підтримувати порядок у своєму помешканні. Спілкуватися хворим членам родини, надавати посильну допомогу.

Запропонована О. Вишневецьким пірамідальна модель ієрархічної системи цінностей нашого суспільства має такий вигляд: вершинні – абсолютні; вічні, загальнолюдські вартості, які лежать в основі морального виховання і можуть бути основою міжнаціонального, міждержавного порозуміння (віра, надія, любов, добро, краса, свобода, справедливість та інші); національні цінності, які є сутністю національного виховання і визначають формування української національної ідеї; громадянські цінності, які пов'язані із загальною потребою розбудови в Україні демократичного суспільства.

Сімейні цінності лежать в основі сімейного виховання і передбачають збереження традиційності відповідного соціального інституту; особистісні цінності – найбільше залежать від спрямування кожної окремої людини.

Ціннісні орієнтації сім'ї впливають на особистість дитини, відбувається відбір цінностей, яким дитина слідує і в ході подальшого життя трансформуються згідно вимог соціуму, суспільства. На основі різних видів цінностей, духовних, матеріальних, прагматичних, інтересів та пріоритетів життя визначається і вибір особистістю чи групою, народом, людством оптимальних, сучасних і перспективних шляхів свого розвитку.

Вирішальну закономірність у психічному житті і зовнішній поведінці дитини, як зазначав Л. Виготський, визначає спілкування з дорослим. Джерело психічного розвитку знаходиться не всередині дитини, а в її стосунках з дорослими. Самі вони є органічною необхідною умовою її людського розвитку. Дитина не може жити і розвиватись поза суспільством, вона споконвічно включена в суспільні відносини і чим молодша дитина, тим більш соціальною істотою вона є. Таке розуміння психічного розвитку висуває на перший план спілкування дитини з близькими дорослими в сім'ї. Сім'я таїть в собі великі можливості виховного впливу на дитину, є гарантом її соціалізації формування ціннісних орієнтацій у ставленні до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, особистісного росту.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, сімейні цінності, дитина дошкільного віку, батьківсько-дитячі стосунки, базовий компонент.

Постановка проблеми. Формування дитячої особистості, її взаємовідносини з ровесниками, психологічне самопочуття визначається задоволенням у сім'ї найголовніших потреб: любові та довіри, самостійності, самоствердження і визнання. Відбувається це, насамперед, у взаєминах з батьками, їх сумісністю, оскільки характер батьків та їх взаємини з дитиною є основною умовою її психічного, фізичного та духовного розвитку.

Протягом усього її життя сім'я впливає на людину. Але особливо велика її роль на початку життєвого шляху. Адже від того, як у сім'ї буде проходити процес формування в дитини тих чи інших

особистісних якостей, залежить і весь подальший її розвиток.

Відносини, побудовані на основі почуття любові, характеризує висока вибірковість, глибока зануреність їх суб'єктів, контакт між ними на всіх можливих рівнях (психофізіологічному, психологічному, фізичному).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сім'ї як соціального явища присвячені праці: (Г. Андрєєва, І. Кон, В. Петровський та ін.), життєвого шляху сім'ї (Л. Бурлачук, Л. Гозман, Т. Мангич та ін.), специфіки родинного виховання та його впливу на формування особистості дитини

(О. Кононко, К. Роджерс, С. Рубінштейн та ін.), сімейних цінностей (Е. Фромм, А. Маслоу, М. Вебер, Д. Леонтьєва, Л. Виготський, С. Максименко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Пироженко).

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є теоретико-методологічне дослідження впливу сім'ї на формування ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні психологи, філософи і соціологи приділяють значну увагу формуванню та розвитку ціннісних орієнтацій, як компонента структури особистості, що характеризує спрямованість і зміст активності індивіда, визначає ставлення його до навколишнього світу, до інших людей, до себе, надає сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Цінності – це те, що особливо важливо для людини та її життя. Відомий український педагог О. Вишневський активно працював над вивченням цінностей сучасного українського виховання. Крім національних і громадянських цінностей, важливими є цінності сімейного та особистого життя.

Систему цінностей поділяють на абсолютно вічні, національні, громадянські, сімейні та цінності особистого життя. Сімейні цінності охоплюють моральні основи життя сім'ї, стосунків поколінь, подружньої вірності (пклування про дітей, пам'ять про предків тощо).

Цінності сімейного життя – це подружня вірність, пклування про дітей, батьків і старших членів родини, пошана до предків, догляд за їхніми могилами, взаємна любов батьків злагода та довіра між членами родини, гармонія стосунків поколінь у родині, демократизм відносин, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, допомога слабшим членам сім'ї, гармонія батьківського і материнського впливу у вихованні дітей, спільність духовних інтересів.

Формування дитячої особистості, її взаємовідносини з ровесниками, психологічне самопочуття визначається задоволенням у сім'ї найголовніших потреб: любові та довіри, самостійності, самоствердження і визнання. Відбувається це, насамперед, у взаєминах з батьками, їх сумісністю, оскільки характер батьків та їх взаємини з дитиною є основною умовою її психічного, фізичного та духовного розвитку [1].

Відродження духовної культури українського народу, задеклароване Конституцією України, зумовило гостру потребу в зміцненні сім'ї, яка охороняє моральні чесноти, національні звички і традиції, невтомно плекає родовід минулих, сучасних і прийдешніх поколінь, є своєрідним духовним храмом. Процеси деформації і соціальної корозії, що виникли в останнє десятиріччя під впливом фінансово-економічних негараздів, непомітно відточували ідеали сім'ї, детермінуючи негативні тенденції в її розвитку.

Подружня дисгармонія, зростання кількості розлучень, зміна сімейних цінностей і стандартів міжособистісної поведінки, низький рівень культури – ці та інші соціальні чинники свідчать про кризовий стан сучасної сім'ї.

Особливо велику роль на початку життєвого шляху людини відіграє сім'я, адже від того, як у сім'ї буде проходити процес формування у дитини тих чи інших особистісних якостей, залежить подальший її розвиток [1].

В основі відносин у сім'ї лежить почуття любові як вищий рівень емоційно-позитивного ставлення людини до людини. Відносини, побудовані на основі почуття любові, характеризує висока вибірковість, глибока зануреність їх суб'єктів, контакт між ними на всіх можливих рівнях (психофізіологічному, психологічному, фізичному) [2].

У Базовому компоненті дошкільної освіти (державному стандарті дошкільної освіти) одним із освітніх напрямів «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність» визначені завдання участі батьків по вихованню сімейних цінностей шляхом:

- 1) створення умов для вибудовування міжособистісної, продуктивної і толерантної дитячо-батьківської взаємодії;
- 2) розмов про права дитини;
- 3) залучення дитини до участі в житті сім'ї (родини, закладу дошкільної освіти, громади в різних формах дозвілля, спільних подорожей, прогулянок тощо);

4) розповідання дитині про важливі події в житті сім'ї (родини, міста, громади) [3].

У розвитку особистості важливим є ідея поступального і цілісного розвитку дитини, її нерозривного зв'язку із соціальним оточенням. Р. Штайнер характеризує дитину дошкільного віку як «суцільний орган чуття». Органи чуття на цьому етапі особливо сприйнятливі до вражень із зовнішнього світу. Згідно з положенням антропософії, дитина у перші сім років життя є своєрідним оком: і наприклад, якщо поблизу неї відбувається спалах гніву, то перед її внутрішнім зором постає картина цього спалаху. Від такої бурхливої реакції в судини проникає щось споріднене зі спалахом гніву. На те, що відбувається упродовж перших семи років життя дитини, налаштовується весь людський організм. Тому, коли дитина зростає біля гнівливих батьків чи під опікою гнівливого вихователя, її судинна система буде орієнтована на гнів і це проявлятиметься упродовж всього життя, зауважує Р. Штайнер [1].

У вивчення цінностей сімейного виховання вагомий внесок зробив видатний український філософ-просвітитель, гуманіст, поет і педагог Г. Сковорода, який свої етичні погляди на проблему стосунків між батьками і дітьми передавав через байки та притчі. Він зауважував, що першими природними вихователями і наставниками

дітей є батьки, і діти мають зростати в атмосфері глибокої пошани й любові до батька й матері, ставлячись до них як до «ікон Божих». Батьки ж, у свою чергу, мають піклуватися про народження здорових дітей, про їхнє правильне виховання, про виховання у дітей вдячності як однієї з найважливіших цінностей родинного життя. Г. Сковорода вважав, що невдячна або аморальна людина не може бути доброчесною, не зможе дарувати доброту. Про це свідчить його філософський трактат «Благодарний Еродій», у якому він вустами Еродія (лелеки) висуває вимоги до батьків щодо виховання дітей: «...голова виховання є: на добро народжувати; зберегти пташеняті молоде здоров'я, навчитися вдячності» [5].

У праці «Система цінностей і стратегія виховання» О. Вишневський наголошує на кодексі чеснот особистості і стверджує, що, формуючи виховний ідеал, цінності вказують на вектор виховних зусиль, а тому становлення особистості можна визначити як «приєднання до ієрархії вартостей, добровільно обраної, засвоєної й реалізованої шляхом відповідної діяльності» [4]. Відтак в основу цінностей виховання О. Вишневським покладений процес формування п'яти фундаментальних якостей людини: моральності, патріотизму, демократизму, родинності та природовідповідності. Тож до цінностей виховання педагог включає абсолютно вічні, національні, громадянські, валео-екологічні та цінності сімейного життя [6].

Якщо ж діяльність дорослих, їхні вчинки та особливості взаємовідносин з іншими людьми не відповідають тим цінностям, які родина пропагує, щоденно спілкуючись з дитиною, процес становлення смислової сфери буде проблемним. У дитини такої родини виникає когнітивний дисонанс (Л. Фестингер), який розуміється як протиріччя між декількома знаннями (когніціями), якими володіє дитина та які є актуальними для неї у ситуації «тут і зараз». Виникнувши, він викликає фрустраційні реакції та потребує зниження за рахунок відмови або зменшення значення однієї з когніцій, а отже, й до зміни поведінки [7].

Однак слід зауважити, що всі дії, які передбачає наслідування та відтворення взірця, дитина повинна виконувати з власного бажання, а не з примусу батьків чи зі страху. На цьому наголошував ще Ж. Ж. Руссо, зауважуючи, що дитина повинна робити, що хоче, однак хотіти вона повинна того, що треба. Зацікавити дитину, а отже, й побудити до дії можна декількома способами: закликання

батьків, їх заохочення, створення певних умов, сприятливих для відтворення певної ситуації, що вимагає дотримання певних правил та норм поведінки, виконання певної дії як зразка.

Дитина повинна навчитися робити вибір на основі співвіднесення зовнішньої вимоги із власним баченням проблеми. О. Кононко зазначає: «Без свого власного «кістяка» людині буде важко вижити, вона може зламатися, «пливти за течією», як соломинка. Без задоволення потреби сенсу життя доросла людина не може нормально функціонувати» [8] та радить ще з дитинства розвивати у дитини інтерес до себе та вміння оцінити себе адекватно, виокремивши свої достоїнства та недоліки, а це дозволить сформувати орієнтацію дитини не лише на себе, а й на інших, тобто забезпечить становлення просоціальної поведінки.

Висновки і пропозиції.

Аналітичний огляд опрацьованого матеріалу засвідчує, що саме дошкільний вік характеризується найсильнішою залежністю дитини від дорослих. На цьому етапі життя для особистісного розвитку дитини найважливішим є позитивна спрямованість батьківсько-дитячих стосунків. Чим більше ускладнень виникає у житті батьків, тим більше емоційних і поведінкових проблем з'являється у дітей.

Список використаної літератури:

1. Любар О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник. Київ : Знання, 2003. 350 с.
2. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти, 2021. № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>.
4. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. 280 с.
5. Вишневський О. Система цінностей і стратегія виховання. *Рідна школа*. 1997. № 7-8. С. 14–25.
6. Вишневський О. Природа цінностей виховання. *Педагогічна думка*. 2006. № 2. С. 11–22.
7. Психология: учебник для гуманитарных вузов / под общ. ред. В.Н. Дружинина. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 656 с.
8. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась. Київ : Рад. шк., 1991. 221 с.

Tarabasova L. Education of family values in preschoolers

The article focuses on the tasks of family upbringing, which are to show interest in universal values (health, family, respect and love for parents, family, state, homeland, friendship, peace, kindness, etc.). Parents are the dearest people who take care of and raise their children; treat them with love and respect, take care of them, respond to their appeals, requests, follow the advice of adults. Take care of your siblings, take care of your grandparents, their health, treat them with respect. Be aware of the responsibilities of

each family member, maintain order in your home. To sympathize with sick family members, to provide all possible help.

The pyramidal model of the hierarchical system of values of our society proposed by O. Vyshnevsky has the following form: vertex - absolute; eternal, universal values that underlie moral education and can be the basis of interethnic, interstate understanding (faith, hope, love, goodness, beauty, freedom, justice and others); national values, which are the essence of national education and determine the formation of the Ukrainian national idea; civic values, which are related to the urgent need to build a democratic society in Ukraine.

Family values underlie family upbringing and involve preserving the traditions of the relevant social institution; personal values – most depend on the direction of each individual.

The value orientations of the family affect the child's personality, there is a selection of values that the child follows and in the course of later life are transformed according to the requirements of society, society. On the basis of different types of values of spiritual, material, pragmatic, interests and priorities of life is determined by the choice of an individual or group, people, humanity optimal, modern and promising ways of their development.

The decisive pattern in the mental life and external behavior of the child, as noted by L. Vygotsky, determines communication with an adult. The source of mental development is not inside the child, but in his relationship with adults. They themselves are an organically necessary condition for its human development. A child cannot live and develop outside society, it is originally included in social relations and the younger the child, the more social he is. This understanding of mental development highlights the child's communication with close adults in the family. The family conceals great opportunities for educational influence on the child, is the guarantor of its socialization, the formation of value orientations in relation to the world around us, to other people, to oneself, to personal growth.

Key words: *value orientations, family values, preschool child, parent-child relations, basic component.*